

РЕЦЕНЗИЯ
НА КОНКУРС ЗА ДОЦЕНТ ПО НАУЧНА
СПЕЦИАЛНОСТ 2.3 – ФИЛОСОФИЯ
ЗА НУЖДИТЕ НА СЕКЦИЯ „СОЦИАЛНИ ТЕОРИИ, СТРАТЕГИИ И
ПРОГНОЗИ“, ОБЯВЕН ОТ ИНСТИТУТА ПО ФИЛОСОФИЯ И
СОЦИОЛОГИЯ – БАН (ДВ, бр. 106 от 15. 12. 2020)

Рецензент: проф. дфн Васил Проданов

В обявения конкурс за доцент участва един кандидат – гл.ас. д-р Благвеста Николова. Тя започва и осъществява своята научна дейност в секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ на ИФС и нейния предшественик в Института за философски науки към БАН, което определя и факта, че доминираща в биографията ѝ е не педагогическата, а научната дейност. В научната област има публикувани една монография на английски, издадена от известното американско издателство Уайли. Наред с това има публикувани 15 статии и студии в списания и сборници. Пет от тях са в издания с висок импакт фактор, на английски език, четири са в други реферирани и индексирани издания, а шест са в нереферирани списания и сборници.

Водещо място в разработките, с които Благвеста Николова участва в конкурса заема нейната монография, в която предметът на анализ е концентриран върху съотношението между пазар и морал в научните изследвания и иновации. Той е свързан директно с етическите рамки, задавани от Европейската комисия, финансираща такива изследвания. Затова и заглавието на монографията е дадено чрез акронима RRI (Responsible Research and Innovation), тъй като става дума за формулирано чрез шест основни характеристики и използвано активно от Европейската комисия понятие, която поставя на основата на него съответни изисквания към финансираните проекти за изследвания и иновации. Книгата очевидно е резултат на двегодишния опит от работата и изследванията на Благвеста Николова в Лабораторията по етическо управление на информационните технологии в Белгия. Там тя има възможност да споделя идеи и да получи бележки върху нея от колеги в университета, в който се намира лабораторията и това е фактор за повишаване на качеството на нейното изследване. В нея подробно се разглеждат появата и развитието на RRI, същевременно критично оценяват аргументите, привеждани в негова защита.

В своята книга Благвеста Николова вкарва този проблем в рамките в една много по-слабо засегната в българската литература тема, каквато са взаимовръзката между етиката на научните изследвания и иновации, от една страна, и пазара и демокрацията,

от друга. Централната теза, която тя формулира е, че етически нормативните системи, които се предлагат по отношение на науката и иновациите на практика най-често се налагат от пазарите, от логиката на функциониране на пазарите. При това положение етическото поведение на учените и създателите на нови технологии е вкарано в могъщата система на неолибералния капитализъм, действащ на глобалните пазари в името на печалбата.

От тук произлиза и посоката на изследването на Благовеста Николова, свързано с идеята, че когато се търси отговорност на учените и новаторите, то трябва да се взема предвид логиката на пазарната система, от една страна и нормативното противодействие чрез поведението на учените, от друга страна. Тя търси отговорът на този въпрос, вкарвайки го в много по-широк контекст на анализ на функциониращ неограничен пазарен капитализъм, комодифициращ всичко, подчиняващ го на логиката на печалбата. Неслучайно в заглавието на книгата присъства понятието за отговорност, което е от фундаментално значение за съвременния учен и иноватор, тъй като то е свързано с нови технологии, които може да са фатални за живота на милиони хора. Това най-силно е видно в биотехнологичните изследвания и иновации по посока на клониране, евгеника, синтетични организми и пр. Доколко морално е това? Как нормативно да оценим поведението на съответните учени? Какво е съотношението между нормативните изисквания на пазара, правото, морала? Технологиите, както отбелязва тя, не са ценностно неутрални, тъй като всяка технология се създава с определена цел, за да се постигнат чрез нея определени неща, тя е средство към тях и в този смисъл неизбежна е нормативно натоварена. И отделя специално внимание за изследване на противоречията между пазар и морал при създаването на нови технологии. За тази цел анализира понятията, които са важни в този контекст – управление, пазар, координация, участие, отговорност, откритост, мрежа. В този контекст именно показва значението на етическата регулация на поведението на изследователя и иноватора, както по отношение на мотивите на неговата дейност, така и на резултатите от нея. Тук именно тя се опитва да анализира реалната ситуация да покаже основните проблеми в тази област днес. Показва, че все още правната регулация липсва или е много несъвършена и особено важна поради това е етическата регулация на този етап. При това същественото е тя да поставя някакви граници на поведението на изследователите и новаторите, без да пречат тяхната изследователска дейност. Достойнство на книгата е, че тя подробно изследва етически нормативната рамка, задавана на изследванията и иновациите от Европейската комисия

и открива множество подводни камъни, свързани с нейната реализация в едно тотално маркетизирано общество на криза на либералната демокрация и фрагментация на общности, влизащи в конфликт помежду си и виждащи по различен начин нормативните проблеми. На не едно място тя говори как етиката е загубена в „Бермудския триъгълник на пазарните механизми“. Проблемът се усложнява и от това, че липсва обща визия за това накъде вървят и трябва да вървят обществата. В книгата много детайлно се анализират различните аспекти и проблемни ситуации във връзка с адекватното действие на отговорността на учените и иноваторите. Специално искам да обърна внимание на критичния анализ на идеята за неутралността на технологиите и изследванията.

Амбициозната цел, поставена в книгата е да се намерят допирни точки между пазара и етиката, маркетизацията и отговорността на учените, да се покаже, че етиката може да функционира и в рамките на конкурентния пазар, че между етиката и икономическата наука е възможно оптимално взаимодействие. Отговорността на изследванията и иновациите се търси по посока на развитие, свързано със социалните потребности и ценности. В този контекст правилната позиция да се опрем на едно критично отношение към това общество, в което отговорността към изследванията и иновациите е в крайна сметка подчинена на нормативите на всемогъщия пазар. Търсейки противодействието на опасните посоки на разгръщане на пазарната логика и икономическия детерминизъм, възприеман като задължителен за всички закон, Благовеста Николова демонстрира знания по съвременните икономически теории, а същевременно се обръща и към по-големите проблеми на философията на историята, свързани с просвещенската идея за науката и техниката като инструмент на прогреса към едно по-добро, по-висше състояние на човечеството. Фундаментът на етическото оправдание на науката и иновациите е идеята за прогреса, която ни води към един по-добър свят. Именно тази позитивна макроидея е противопоставена на етическите опасности и негативни следствия от пазарно ориентирани изследвания и иновации, подчинени на логиката на печалбата. Пазарите, както точно е отбелязано от авторката, демонстрират нарастваща неспособност да използват високата производителност на технологиите по посока на някаква обща и споделена от всички идея за обществено благополучие. При това положение това, към което трябва да се стремим според нея е постоянният и открит етически диалог за отговорността на учените и иноваторите. Ясно заявяване на критичния дискурс при анализа на отношението между пазар и отговорност на учените и иноваторите. Това предполага демократичност и активно

участие на много хора. Базисна нейна постановка е, че чрез нормативните ограничения от страна на държавите и моралната отговорност на учените трябва да се търси ограничаване на рисковете и опасностите от изследванията и иновациите в името на прогреса като въплъщение на бъдещо общо благо. Това, разбира се, никак не е лесно, тъй като както отбелязва Благовеста Николова, „културата на капитализма“ „смалява пространството на етиката“. Тя внимателно изследва и опровергава множеството версии на възможността за осигуряване на „пространство на етиката“, предлагани от автори и различни институции – като се почне от тезите на Хайек и се стигне до новия публичен мениджмънт. Нейното основно достижение е задълбоченият философски анализ на проблема за етиката на научните изследвания и иновации в условия на изглеждащ всевластен пазарен капитализъм, дискусиата на множеството проблеми и открити въпроси в отношението между пазар и етика, когато става дума за научни изследвания и иновации.

На етическите проблеми е посветена и една от статиите на Благовеста Николова „Да вкараме критиката в действие: Етиката в изследването на сигурността в ЕС“, публикувана на английски в списание “Security Dialogue”. В нея тя подлага на критически анализ използването на приложната етика при изследванията, свързани със сигурността в ЕС. Изходната ѝ позиция, че всяка идея за сигурност е свързана с определени ценности и в този смисъл етиката не е разглеждана като нещо външно за тези изследвания, а като вградена в начина, по който се разбира и практически генерира сигурността. Затова и етиката е разглеждана като задаваща нормативни граници на тези изследвания, което е особено важно, когато става дума за технологии, чиито следствия нерядко трудно могат да бъдат предвидени еднозначно. По-специално приложната етика дава възможност за рефлектиране на основни характеристики на тези изследвания и тяхната критична оценка. Като цяло тя задава определена координатна система на оценките на Европейската комисия, финансираща проекти, свързани със сигурността.

Второ основно направление на изследователска дейност на Благовеста Николова е прогнозирането, с което е свързано началото на нейната научна дейност като докторант по темата „Трансформация на прогнозирането в обществата, основани на знанието“. На прогнозирането са посветени десет публикации, анализиращи различни аспекти на този проблем. В тях се изследват както по-обща, така и конкретни проблеми свързани с различни форми на прогнозиране. Сред по-общите е анализът на проблема за прогностичните функции на социалните науки, което тя свързва с основите

характеристики и роля на тези науки и сравнява с потенциала в това отношение на природните науки. Анализира множеството препятствия и проблемни ситуации с прогнозирането в тази сфера. Обръща специално внимание на това, че тези науки изследват сложни отворени системи, при които малки въздействия понякога имат големи следствия, че прогнозите им имат вероятностен и рефлексивен характер, който предполага, че всяка социална прогноза мотивира хората за определени действия, които от своя страна въздействат върху тенденцията на развитие и това води до самопотвърждаващи се прогнози или провала на прогнозите.

Друга нейна статия се опитва да обобщи тенденциите в прогнозирането на конкретна социална наука каквато е икономическата наука. Спира се на прогнозирането на научно-техническия прогрес в икономическите науки, времевите хоризонти на икономическите прогнози, тяхната алтернативност, глобалното моделиране, компютърните модели на такива прогнози, ролята на целеполагането в тях, използването им като инструмент за управление, ролята на стратегическото планиране. На тази основа прави обобщение за откритите проблеми и предизвикателствата пред икономическото прогнозиране. Продължение на тази статия е друго нейно много интересно изследване на отношенията между прогнозирането и пазарния механизъм, на тенденцията на превръщането на прогнозирането в обект на пазарно предлагане и промените на функциите на прогнозата в процеса на генериране на капитал във финансовия сектор. Към разбирането на една много модерна тенденция в момента големите компании при прогнозирането да привличат фантасти ни насочва статията ѝ за отношенията между научна фантастика и прогнозиране. Две нейни статии са посветени на най-активно използваната форма на прогнозиране днес, каквато е форсайта – в тях се анализират основните характеристики на партиципаторния и нормативен форсайт.

Важно достойнство на Благовеста Николова като изследовател е широтата на нейните интереси, които се простират по посока на много социални науки и в същото време анализа на актуални, конкретни проблеми, с които са свързани серия от интересни статии – няколко статии, посветени на миграцията, мигрантската криза, граничния контрол и прогнозирането на тези процеси; три приложни разработки за кризата, свързана с пандемията от Covid-19 - съответно за управлението на кризата, за транспортната политика на ЕС и бизнес комуникациите във връзка с пандемията и за ограниченията по границите, до които тя доведе; статия за предизвикателствата, пред които е изправено съвременното международно космическо право.

Това, което е характерно за всички нейни работи е евристичността, аналитичността, способността да овладява нови проблемни полета във всички социални науки, умението да прави не само общи философски и теоретични анализи, но и да се занимава с конкретни приложни проблеми. Във всички ѝ разработки ярко открояващ се момент е актуалността на проблематиката. В работите ѝ мястото на простото възпроизводство на проблеми и факти е сравнително малко в сравнение с често срещаните в научни публикации, за сметка на собствения анализ и осмисляне на проблемите. Монографията ѝ изследва конкретни практики на Европейската комисия във връзка с изследванията и технологиите, но тя успява да ги анализира както на теоретическо, така и на приложно равнище. Нейната дейност отговаря не само изцяло на националните изисквания за доцент, но количествено като точки тя има около два пъти повече от изискуемото. Представила е 26 цитирания на своите работи, които всички са в чуждестранна литература на английски. Пет от статиите ѝ са публикувани в индексирани и реферирани в световно известни бази данни списания.

Познавам Благвеста Николова от 2010 г., когато тя стана докторант в тогавашния Институт по философски изследвания. Бях неин научен ръководител и съм участвал в изпитните комисии по приемането ѝ за докторант, различните изпити, както и в журито за защитата ѝ. Това, с което впечатли още от началото мене и моите колеги беше способността да осмисля и да анализира различните проблеми, а не доминиращо да възпроизвежда готови тези. От всичките 20 докторанти, които съм имал тя е между 4-5-та с най-изявени качества в това отношение. Демонстрира способност да овладява нови направления, дисциплини, проблеми. Характеризира се със самостоятелност и научна активност, благодарение на които скоро след като защити дисертацията отиде на двегодишна постдокторантура в Лабораторията по етическо управление на информационните технологии в Университета в Намюр, Белгия. Така тя натрупа допълнителна интердисциплинарна специализация – от политическите науки като бакалавър през философията и прогнозирането като докторант до проблемите на етическите изследвания при специализацията ѝ.

Познавам интелектуалното развитие на Благвеста Николова от първите ѝ стъпки в науката, както и нейното израстване след това. Тя от моите бивши докторанти, с чието израстване и успехи се гордея. Затова напълно убедено предлагам да ѝ бъде присъдена научната длъжност доцент в професионално направление 2.3. „Философия“, за нуждите на секция „Социални теории, стратегии и прогнози“.

21.04.2021

Проф. д.ф.н. Васил Проданов

В. Проданов